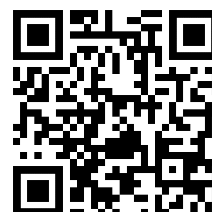

چشم‌انداز اقتصاد ایران از منظر بانک جهانی

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران
معاونت بررسی‌های اقتصادی

چکیده

بانک جهانی در گزارش اخیر خود پیش‌بینی برای اقتصاد ایران تا سال ۱۴۰۱ (۲۰۲۲/۲۳) را ارائه کرده است. براساس این گزارش، همه‌گیری کووید-۱۹، اثر تحریم‌های اقتصادی و عدم توازن ساختاری موجود در اقتصاد ایران را تشدید کرده است. کاهش درآمدها، دولت را وادار به انتشار اوراق بدهی جدید و فروش دارایی‌ها در بازار سهام کرده و ریسک بازار مالی را افزایش داده است. کاهش ارزش پول ایران نیز تورم را تسریع کرده که عواقب منفی بر معیشت خانوارهای آسیب‌پذیر داشته است.

براساس آنچه در گزارش آمده، چشم‌انداز رشد اقتصادی ایران به علت محدودیت‌های تجاری و تداوم همه‌گیری جهانی در سال‌های آتی همچنان ضعیف خواهد ماند. برآورد بانک جهانی از رشد اقتصادی ایران در سال ۱۳۹۹، منفی ۴.۵ درصد است که سومین سال رکود اقتصادی ایران خواهد بود. با این وجود، برای سال ۱۴۰۰ بانک جهانی رشد اقتصادی ۱.۵ درصدی را برای ایران پیش‌بینی کرده است.

در این گزارش بخشی از آنچه بانک جهانی در ارتباط با اقتصاد ایران ارائه کرده، آورده شده و پیش‌بینی‌های اقتصاد ایران طی سال‌های آتی نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد.

تهیه کننده: فروغ کریمی امیرکیاسر

ناظر: عاطفه قاسمیان

واحد گردآوری و تحلیل آمارهای اقتصادی

معاونت بررسی های اقتصادی

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

آبان ۱۳۹۹

از طریق پست الکترونیکی زیر می توانید پیشنهادات و نظرات اصلاحی خود را به واحد مربوطه منعکس نمایید:

economic.tccim@gmail.com

استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع بلامانع است.

چالش ها و شرایط موجود

اقتصاد ایران طی یک دهه گذشته دچار رکود بوده که میراثی از تحریم ها و وابستگی اقتصاد این کشور به بازار بی ثبات نفت است. از سال ۱۳۸۹ (۲۰۱۰/۱۱)، تولید ناخالص داخلی ایران با متوسط نرخ سالانه منفی ۰.۱ درصد رشد داشته و در این بازه زمانی فرصت های کلیدی مانند اوج قیمت های نفتی را از دست داده است. فعالیت اقتصادی در ایران بسیار ناپایدار بوده زیرا این کشور تحت فشار تحریم های اقتصادی متنوع و چرخه های قیمت نفت قرار داشته است. نوسانات اقتصادی بالا در ایران، شرایط سرمایه گذاری در این کشور را نامطلوب ساخته و انتظارات تورمی را افزایش داده است. با اینکه پایه اقتصادی این کشور نسبتاً متنوع است، اما رشد بخش غیرنفتی همچنان راکد مانده است. همه گیری کووید-۱۹، چالش های ساختاری موجود در اقتصاد ایران را تشدید کرده، اما با این حال، به علت جدا بودن اقتصاد ایران با سایر اقتصادهای جهان، این کشور کمتر در معرض شوک های خارجی قرار گرفته است. با این وجود، به نظر می رسد سرمایه انسانی و منابع طبیعی فراوان می توانند فرصت هایی را برای رشد فراهم کنند.

سیاست های مالی، موافق ادواری^۱ بوده و حضور گسترده بخش دولتی، نقش بخش خصوصی در ایجاد مشاغل را تحت الشعاع خود قرار داده است. کاهش صادرات نفت، فشارها بر درآمدهای دولت را افزایش داده است؛ اما پیشرفت ها در دریافت مالیات و صدور اوراق بدهی هر کدام به ترتیب به مهار کسری درآمد و تامین نیازهای مالی کمک کرده است. افزایش وابستگی به صدور اوراق قرضه و فروش دارایی ها در بازار سرمایه باعث افزایش ریسک بازارهای مالی شده است. بالا بودن هزینه مربوط به یارانه ها و دستمزدها، مانع از سیاست های مالی موافق ادواری شده و منزوی شدن بخش خصوصی هم باعث شده که این بخش در ایجاد مشاغل کافی ناتوان باشد. با این حال، بنظر می رسد اقدامات در راستای کاهش فقر از جمله پرداخت های نقدی مستقیم تا حدودی به مهار فشارهای وارده به افراد فقیر کمک کرده است.

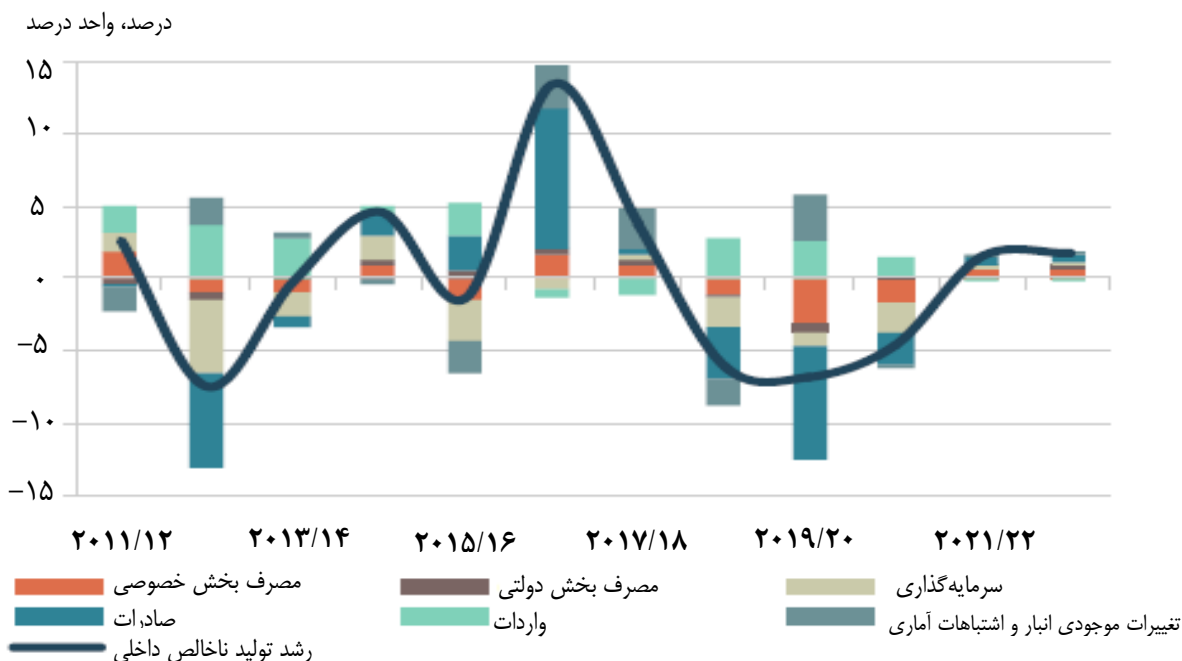
روند اخیر

اقتصاد ایران به دلیل تحریم های آمریکا و بحران کووید-۱۹ سومین سال رکود اقتصادی را در سال ۱۳۹۹ تجربه می کند. پس از تحریم های وارده بر اقتصاد ایران که باعث شده ارزش افزوده بخش نفت افت کند، تولید

^۱ Procyclical (موافق ادواری) به سیاست های مالی دولت گفته می شود که موافق چرخه های تجاری باشد. به عبارتی؛ در این حالت، سیاست مالی در دوره رونق اقتصادی به صورت انبساطی و در دوره رکود اقتصادی به صورت انقباضی اعمال می شود.

ناخالص داخلی واقعی ایران در سال ۱۳۹۸ (۲۰۱۹/۲۰) کاهش ۶.۸ درصدی را تجربه کرده است. با وجود گسترش تحریم ها به سایر بخش های کلیدی، تولید ناخالص داخلی غیرنفتی ایران ۱.۱ درصد رشد کرده است، زیرا کاهش ارزش پول ملی ایران، تولید را رقابتی تر کرده است. کاهش تولید ناخالص داخلی ایران در فصل نخست سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰/۲۱) ادامه یافت، به طوری که با توجه به اقدامات مربوط به مهار کووید-۱۹، رشد اقتصادی در این فصل به ۳.۵ درصد (نسبت به فصل مشابه سال گذشته) رسید و این میزان کاهش تولید ناخالص داخلی در مقایسه با سایر کشورها در سطح متوسطی قرار دارد. اثر کمتر کووید-۱۹ بر روی اقتصاد ایران، تا حدودی به دلیل پایه اقتصادی کوچکتر این کشور و ارتباط محدود آن با سایر کشورها پس از دهه های تحریم است. فشارهای تورمی در سال ۱۳۹۹ بالا بوده و با کاهش ارزش پول ایران در ۵ ماه نخست سال ۱۳۹۹، تورم، افزایش شدیدی را تجربه کرده است. برآورد می شود نرخ تورم ایران در سال ۱۳۹۹ به دلیل انتظارات تورمی و فشارهای بیشتر از جمله هزینه های تجاری بالاتر و افت شدید ارزش پولی ملی به میزان ۴۵.۷ درصد، با افزایش ۱۰ واحد درصدی به ۴۱.۲ درصد برسد. عوامل موثر بر تورم بالا، عمدتاً افزایش شاخص قیمت غذا و اجاره مسکن است که به طور نامتناسبی دهک های درآمدی پایین را تحت تاثیر قرار داده است. همزمان با روند افزایشی نرخ ارز، تورم ماهانه در تیر ماه ۱۳۹۹ به ۶.۴ درصد (ماهانه) رسید که بالاترین سطح تورم ماهانه طی ۲۱ ماه اخیر است. شایان ذکر است در مهر ۱۳۹۹ تورم ماهانه به ۷ درصد هم رسید که با توجه به زمان انتشار گزارش بانک جهانی، به آن اشاره ای نشده است.

نمودار ۱- رشد واقعی تولید ناخالص داخلی و سهم بخش های مشارکت کننده در رشد

منبع: بانک جهانی

نمودار ۲- تورم و بازار موازی ارز

منبع: بانک جهانی

افت سریع صادرات منجر به تضعیف تراز خارجی شده است. مازاد حساب جاری در سال ۱۳۹۸ (۲۰۱۹/۲۰) به ۰.۹ درصد تولید ناخالص داخلی کاهش یافته و خالص صادرات حقیقی هم ۲۹.۶ درصد کاهش داشته است. پس از پایان معافیت های تحریم آمریکا برای واردات نفت ایران توسط سایر کشورها در آوریل ۲۰۱۹، صادرات نفت در سال ۲۰۱۹ به زیر ۰.۷ میلیون بشکه در روز رسید. کاهش واردات به دلیل سهمیه بندی ذخایر ارزی و تحریم های ثانویه آمریکا بسیار بالا بوده است. به دلیل همه گیری کووید-۱۹ و افزایش اقلام مشمول ممنوعیت واردات، تجارت غیرنفتی در آوریل تا اوت ۲۰۲۰، افت اسمی ۳۱ درصدی نسبت به مدت مشابه سال ۲۰۱۹ را تجربه کرده است. دولت برای جبران کاهش درآمدهای نفتی و مالیاتی، به صدور اوراق قرضه و فروش دارایی متوسل شده است. با کاهش درآمدهای نفتی به ۲.۲ درصد تولید ناخالص داخلی، نسبت کسری مالی به تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۸ (۲۰۱۹/۲۰) تضعیف شده و هزینه های جاری به دلیل رشد هزینه دستمزد و نقل

و انتقالات، با رشد سریع تری همراه شده است. پس از اصلاح قانون بودجه، صدور اوراق به ۶.۹ درصد تولید ناخالص داخلی افزایش یافته است. همچنین در سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰/۲۱) دولت شروع به فروش سهام شرکت های دولتی در بازار بورس کرده و حراج های بیشتر اوراق قرضه را نیز برگزار کرده است.

وخیم تر شدن اوضاع اقتصادی منجر به کاهش مشارکت اقتصادی و نرخ اشتغال هم شده است. اشتغال در سال ۱۳۹۸ (۲۰۱۹/۲۰) با افزایش ۱.۵ درصدی به ۲۴.۳ میلیون نفر رسیده بود، اما در فصل نخست سال ۱۳۹۹ با شیوع کووید-۱۹ به میزان ۱.۵ میلیون نفر (نسبت به مدت مشابه سال گذشته) کاهش یافت. مشارکت نیروی کار در سال ۱۳۹۸ (۲۰۱۹/۲۰) با کاهش ۰.۴ واحد درصدی به ۴۴.۱ درصد رسید و در فصل نخست سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰/۲۱) نیروی کار حدود ۱.۳ میلیون نفر نسبت به فصل مشابه سال ۱۳۹۸ کاهش یافت. نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۸ (۲۰۱۹/۲۰) و فصل نخست سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰/۲۱) به ترتیب به ۱۰.۷ درصد و ۹.۸ درصد کاهش یافت.

چشم انداز

چشم انداز اقتصادی ایران تحت تاثیر بحران کووید-۱۹ و تداوم تحریم ها قرار دارد. انتظار می رود تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰/۲۱) به دلیل قرنطینه کوتاه مدت، کاهش ۴.۵ درصدی را تجربه کند. پیش بینی می شود تضعیف اقتصادی در نیمه دوم سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰/۲۱) با شیوع مجدد ویروس در فصل سرد سال، تشدید یابد. در صورت عدم وجود واکسنی که به طور گسترده مورد تایید قرار گرفته، انتظار می رود بهبودی در سال ۱۴۰۰ (۲۰۲۱/۲۲) بسیار ضعیف و عمدتاً ناشی از بخش غیرنفتی باشد. همچنین پیش بینی می شود فشارهای مالی به دلیل انتشار بیش تر اوراق قرضه و افزایش هزینه های کووید-۱۹ در سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰/۲۱) تشدید یابد. درآمد دولت، پیش از بهبود با احیای اقتصادی جزئی، در سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰/۲۱) به حداقل خود خواهد رسید و پس از آن شروع به رشد خواهد کرد. همچنین انتظار می رود فشارهای تورمی به دلیل نااطمینانی های اقتصادی و فشارهای نرخ ارز، همچنان در سطحی بالا باقی بماند.

طبق آمارهای بانک جهانی نرخ فقر در ایران (سهام افراد دارای آستانه درآمد ۵.۵ دلار در روز) در سال ۱۳۹۶ حدود ۱۲.۹ درصد بوده است. شیوع کووید-۱۹ از طریق کاهش درآمدها و تورم بالا، خانوارها را تحت تاثیر قرار داده و طبق برآورد بانک جهانی، این افت درآمدی در بازار کار طی کوتاه مدت منجر به افزایش ۷ واحد درصدی نرخ فقر در ایران شده است که نتایج بدتری برای افرادی که خوداشتغال هستند و در بخش خدمات فعالیت می کنند، هم در بردارد. پرداخت های نقدی مستقیم دولت تا حدودی به جبران شوک اقتصادی کمک

می کند، اما تورم بالا که ارزش این پول ها را در گذر زمان کاهش می دهد، مانع تاثیر آنها می شود. محدودیت های مالی ممکن است چشم انداز پاسخ وسیع تر را محدود کند، اما هدف گذاری بهتر نسبت به پرداخت های نقدی مستقیم می تواند هزینه های مرتبط با مهار شرایط را کاهش دهد.

ریسک های چشم انداز اقتصاد ایران مربوط به کووید-۱۹ و تحولات ژئوپلیتیکی است. اگر شیوع کووید-۱۹ بار دیگر بسیار افزایش یابد به نحوی که منجر به تشدید اقدامات قرنطینه ای شود و یا تا سال ۲۰۲۱ واکسن قابل اطمینانی توزیع نشود، چشم انداز اقتصادی در معرض ریسک قابل توجهی قرار خواهد داشت. انتشار بالای اوراق بدهی دولتی و فروش دارایی ها در بازار سهام، ریسک های مالی را افزایش می دهد و می تواند فشار بیشتری بر بخش بانکی که با کمبود سرمایه همراه است، وارد کند. با اعمال محدودیت های تجاری بیشتر یا در صورت ضعیف ماندن تقاضا از سوی سایر شرکای صادراتی، تراز های خارجی می تواند بیشتر تضعیف شود. لغو تحریم های آمریکا، همانند اجرای توافق هسته ای برجام در سال ۲۰۱۶، می تواند اثر اقتصادی بزرگی بر ایران داشته باشد. با توجه به عملکرد اقتصادی ایران در سطح کمتر از سطح بالقوه آن، ممکن است بهبود در سال های آتی قوی تر باشد.

براساس آمارهای بانک جهانی، رشد تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰/۲۱) منفی ۴.۵ درصد برآورد شده است که عمدتاً ناشی از افت سرمایه گذاری از لحاظ عوامل هزینه نهایی است. با توجه به ارقام بانک جهانی طی سه سال متوالی منتهی به سال ۱۳۹۹، رشد کلیه اقلام هزینه نهایی تولید ناخالص داخلی ایران شامل مصرف بخش خصوصی، مصرف بخش دولتی، سرمایه گذاری، صادرات و واردات کالاها و خدمات، منفی هستند. با این وجود، پیش بینی می شود رشد اقتصادی ایران در سال ۱۴۰۰ به ۱.۵ درصد و در سال ۱۴۰۱ به ۱.۷ درصد برسد (جدول ۱).

طبق آمارها، در سال ۱۳۹۹ ارزش صادرات کالا و خدمات ایران افت ۱۱ درصدی و ارزش واردات کالا و خدمات این کشور ۳۱ درصد افت خواهد داشت. با این حال انتظار می رود طی دو سال آینده صادرات و واردات کشور با رشد هرچند ناچیز، همراه باشند.

براساس برآوردهای بانک جهانی، ارزش افزوده بخش کشاورزی با رشد ۰.۵ درصدی در سال ۱۳۹۹ همراه خواهد شد و بخش صنعت و خدمات به ترتیب رشدهای منفی ۵.۵ درصد و منفی ۴.۶ درصد در ارزش افزوده را تجربه خواهند کرد. با این وجود، بانک جهانی پیش بینی کرده که ارزش افزوده بخش کشاورزی، صنعت و خدمات در سال ۱۴۰۰ به ترتیب رشدهای یک درصد، ۲.۲ درصد و ۱.۱ درصد را داشته باشد (جدول ۱).

طبق آمارها، انتظار می رود نرخ تورم ایران از سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰/۲۱) به بعد روند کاهشی را طی کند: حدود ۳۴.۱ درصد در سال ۱۳۹۹ و ۲۷.۴ درصد در سال ۱۴۰۰. نسبت تراز حساب جاری ایران به تولید ناخالص داخلی نیز در سال ۱۳۹۹ به منفی ۶ درصد می رسد.

جدول ۱- شاخص های اقتصادی ایران

پیش بینی ۱۴۰۱	پیش بینی ۱۴۰۰	برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	
۱.۷	۱.۵	-۴.۵	-۶.۸	-۶	۳.۸	رشد واقعی تولید ناخالص داخلی بر حسب قیمت های بازار (%)
۲	۱.۷	-۴	-۷.۷	-۲.۶	۲.۵	رشد مصرف بخش خصوصی (%)
۰.۷	۰.۵	۱.۲	-۶	-۲.۹	۳.۹	رشد مصرف بخش دولتی (%)
۲	۱.۹	-۱۳.۸	-۵.۹	-۱۲.۳	۱.۴	رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (%)
۲.۹	۲.۶	-۱۰.۹	-۲۹.۹	-۱۲.۵	۱.۸	رشد صادرات کالا و خدمات (%)
۲	۱	-۳۰.۸	-۳۸.۱	-۲۹.۵	۱۳.۴	رشد واردات کالا و خدمات (%)
۱.۷	۱.۵	-۴.۵	-۶.۵	-۵.۴	۳.۷	رشد واقعی تولید ناخالص داخلی براساس عوامل تولید (%)
۲	۱	۰.۵	۸.۸	-۰.۹	۳.۲	رشد ارزش افزوده کشاورزی (%)
۲.۲	۲.۲	-۵.۵	-۱۵.۹	-۱۱	۳	رشد ارزش افزوده صنعت (%)
۱.۳	۱.۱	-۴.۶	-۰.۵	-۰.۷	۴.۵	رشد ارزش افزوده خدمات (%)
۲۳	۲۷.۴	۳۴.۱	۴۱.۲	۳۱.۲	۹.۷	تورم (%)
۰.۷	۰.۵	-۰.۶	۰.۹	۵.۹	۳.۵	تراز حساب جاری (درصدی از GDP)
-۶.۹	-۶.۷	-۶.۶	-۳.۷	-۱.۶	-۱.۸	تراز مالی (درصدی از GDP)
۴۹.۶	۴۷.۵	۴۵.۶	۴۲.۹	۴۱.۸	۳۶.۱	خالص بدهی دولتی (درصدی از GDP)
-۵.۲	-۵.۳	-۵.۵	-۳	-۱.۳	-۱.۶	تراز اولیه (درصدی از GDP)

منبع: بانک جهانی

مقایسه پیش بینی بانک جهانی و صندوق بین المللی پول

علاوه بر بانک جهانی، صندوق بین المللی پول نیز پیش بینی هایی از وضعیت شاخص های اقتصادی ایران ارائه کرده که اخیراً در اکتبر ۲۰۲۰ نیز به روزرسانی شده است. جدول ۲ مقایسه ای از برخی آمارهای بانک جهانی و صندوق بین المللی پول ارائه می کند.

براساس آمارها، در سال ۱۳۹۹ برآوردهای بانک جهانی رشد اقتصادی منفی ۴.۵ درصدی و برآوردهای صندوق رشد اقتصادی منفی ۵ درصدی را برای ایران پیش بینی کرده است. ارقام اعلام شده این دو مرجع برای رشد

اقتصادی سال ۱۴۰۰ ایران متفاوت است؛ بطوریکه بانک جهانی رشد ۱.۵ درصدی و صندوق بین المللی پول رشد حدود ۳.۲ درصدی را برای این سال پیش بینی کرده است.

در ارتباط با تورم در سال ۱۳۹۹ نیز بانک جهانی تورم بالاتری را نسبت به صندوق برآورد کرده است. براساس آمارهای بانک جهانی انتظار می رود افزایش شاخص قیمت مصرف کننده در سال ۱۳۹۹ به ۳۴.۱ درصد برسد اما برآورد صندوق بین المللی پول ۳۰.۵ درصد است. با این وجود، طبق آمارهای بانک جهانی در سال ۱۴۰۰ این شاخص به ۲۷.۴ درصد می رسد؛ این در حالی است که پیش بینی صندوق برای این شاخص در سال ۱۴۰۰ معادل ۳۰ درصد است.

برآورد تراز حساب جاری ایران در سال ۱۳۹۹ براساس آمارهای بانک جهانی و صندوق بین المللی پول به ترتیب حدود منفی ۰.۶ درصد و منفی ۰.۵ درصد از تولید ناخالص داخلی است. برای سال ۱۴۰۰، بانک جهانی نسبت تراز حساب جاری به تولید ناخالص داخلی را ۰.۵ درصد و صندوق بین المللی پول ۰.۳ درصد پیش بینی کرده اند.

جدول ۲- مقایسه پیش بینی بانک جهانی و صندوق بین المللی پول برای سه شاخص اقتصادی ایران - درصد

صندوق بین المللی پول		بانک جهانی		
پیش بینی ۱۴۰۰	برآورد ۱۳۹۹	پیش بینی ۱۴۰۰	برآورد ۱۳۹۹	
۳.۲	-۵.۰	۱.۵	-۴.۵	رشد واقعی تولید ناخالص داخلی
۳۰.۰	۳۰.۵	۲۷.۴	۳۴.۱	تورم
۰.۳	-۰.۵	۰.۵	-۰.۶	تراز حساب جاری (درصدی از GDP)

منابع: بانک جهانی و صندوق بین المللی پول